
POLSKA SZKOŁA PRACY SOCJALNEJ W PROCESIE TWORZENIA

Praca Socjalna nr 4(37) 2022, s. 13–34

ISSN 0860-3480

DOI: 10.5604/01.3001.0016.1856 POLSKA SZKOŁA PRACY SOCJALNEJ W PROCESIE TWORZENIA

Data wpływu: 13.04.2022; data przyjęcia: 12.11.2022

MAREK RYMSZA*

EWOLUCJA PRACY SOCJALNEJ I INNYCH ZAWODÓW POMOCOWYCH W EUROPIE W XX I XXI WIEKU: W STRONĘ NOWEGO PROFESJONALIZMU PRAKTYK POMOCOWYCH

ABSTRAKT

XX-wieczne europejskie *welfare states* powstały jako „produkt” ogółu działań publicznych na rzecz rozwiązania XIX-wiecznej kwestii społecznej. Jednym z trzech filarów infrastruktury państw dobrobytu – obok uregulowanych rynków pracy i zbiorowych stosunków pracy oraz transferów socjalnych w ramach systemu zabezpieczenia społecznego – są *social services*, rozumiane jako usługi społeczne świadczone przez specjalistów reprezentujących różne zawody pomocowe i profesje społeczne. W XXI w. rola trzeciego filaru dobrobytu społecznego rośnie, a wraz z nim znaczenie zawodowych pomagaczy jako agentów dystrybucji dobrostanu. Zarazem zmieniają się ramy profesjonalnych praktyk pomocowych, co związane jest zarówno z ewolucją polityki społecznej, jak i zmieniającymi się potrzebami społecznymi i oczekiwaniami obywateli. Kierunki tej ewolucji wyznaczają takie idee jak: podejście środowiskowe, personalizacja wsparcia, koncepcja podwójnego upodmiotowienia (usługobiorców i usługodawców), wdrożenie metodyki pracy na potencjałach, współpraca specjalistów z różnych zawodów pomocowych i wzajemne uznawanie kompetencji. Szczególną rolę do odegrania w formowaniu nowego profesjonalizmu praktyk pomocowych ma do odegrania praca socjalna ze względu na jej znaczenie wzorotwórcze w zakresie metodyki pomagania.

SŁOWA KLUCZOWE: państwo dobrobytu, polityka społeczna, usługi społeczne, praca socjalna, praca środowiskowa, zawody pomocowe, profesjonalne praktyki pomocowe, personalizacja, podwójne upodmiotowienie

* Uniwersytet Warszawski; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8419-8813>

TRZY FILARY INFRASTRUKTURY *WELFARE STATE*: UREGULOWANY RYNEK PRACY, REDYSTRYBUCYJNY SYSTEM ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO I PROFESJONALNE USŁUGI SPOŁECZNE

Dziewiętnastowieczne europejskie *welfare states* powstały jako finalne „produkty” ogółu działań publicznych podjętych na rzecz rozwiązania dziewiętnastowiecznej kwestii społecznej (Flora, Heidenheimer, 1981). Działania te rozpoczęły się od cywilizowania sfery wczesnokapitalistycznych stosunków przemysłowych uformowanych w wyniku wolnej gry sił rynkowych w ośrodkach przemysłowych (Bruce, 1974)¹⁾. Miały one charakter regulacyjny i ukierunkowane były na poprawę warunków świadczenia pracy najemnej, a zwłaszcza pracy prostej wykonywanej przez robotników niewykwalifikowanych w kopalniach, hutach i fabrykach. Wprowadzone rozwiązania objęły z czasem także inne gałęzie produkcji oraz sektory gospodarcze i zyskały zbiorczą nazwę regulacji stosunków pracy. Uregulowane stosunki pracy stały się podstawą nowego ładu zbiorowego – społeczeństwa przemysłowego (*industrial society* – Mishra, 1981; 1990). Stosunki pracy w społeczeństwie przemysłowym oparte zostały na regulacjach ustawowych (kluczową rolę odgrywa tu Kodeks pracy), ale objęły także rozwiązania wprowadzane w życie zbiorowymi układami pracy zawieranymi w ramach zinstytucjonalizowanego dialogu społecznego prowadzonego z udziałem partnerów społecznych: związków zawodowych i organizacji pracodawców (Wratny, 1997). Nowy ład gwarantował nie tylko stabilność zatrudnienia, ale także spójność społeczną, gdyż w strukturze społecznej niejako odciskała się stratyfikacja ukształtowana na rynku pracy. Trafnie oddaje ten stan rzeczy syntetyczna formuła interpretacyjna ładu społecznego po rewolucji przemysłowej zaproponowana przez Émila Durkheima (2011), który powiązał *solidarność organiczną* (podstawę spójności społecznej) z *podziałem pracy społecznej* (funkcjonalnym uporządkowaniem rynku pracy).

Dosyć szybko okazało się, że cywilizowanie stosunków pracy wykracza poza działania regulacyjne na rynku pracy i obejmuje także działania redystrybucyjne. Podstawową instytucją łączącą elementy regulacji i redy-

¹⁾ Wprowadzenie maszyn parowych nie było tylko zmianą techniczną, ale pociągnęło za sobą zasadniczą zmianę stosunków społecznych w fabrykach w porównaniu z tymi ukształtowanymi w przedprzemysłowych manufakturach.

strybucji okazały się ubezpieczenia społeczne (Szubert, 1987). Obowiązkowe ubezpieczenia od ryzyk socjalnych zwiększały poziom uregulowania stosunków pracy; na ich mocy pracodawcy stali się płatnikami nie tylko wynagrodzeń pracowniczych, ale i składek ubezpieczeniowych. Zarazem ubezpieczalnia publiczna stała się podstawową instytucją dokonującą transferów socjalnych w trzech wymiarach: redystrybucji poziomej (związanej z kompensatą skutków ryzyk socjalnych w ramach przeczności grupowej), redystrybucji pionowej (transfery socjalne „od bogatych do biednych”) i redystrybucji w cyklu życia (odraczanie konsumpcji części wypracowanych dochodów na okres po przerwaniu/ustaniu aktywności zawodowej). Ochroną ubezpieczeniową zostali przy tym objęci nie tylko robotnicy, ale także – dzięki instytucji pochodnych praw socjalnych (Clasen, 2007) – członkowie rodzin pozostający na ich utrzymaniu. Z czasem ochronę ubezpieczeniową rozciągnięto na inne – niż pracownicy najemni z sektora przemysłu – grupy zawodowe aktywne na rynku pracy. Rozbudowywano zarazem pozaubezpieczeniowe programy redystrybucji dochodów: zaopatrzenie społeczne i publiczną pomoc społeczną. Obecnie ubezpieczenia społeczne, zaopatrzenie społeczne i pomoc społeczna współtworzą system zabezpieczenia społecznego, uznawany za drugi – obok uregulowanego rynku pracy – kluczowy filar architektury (infrastruktury) europejskich państw dobrobytu (Morel, 2010).

Zabezpieczenie społeczne zachowało, co prawda, związek z pracą, ale nabyło cech systemu powszechnego, chroniącego – poprzez transfery socjalne – bezpieczeństwo socjalne ogółu obywateli, także tych nieaktywnych na rynku pracy (Ditch, 2002). Stopniowe instytucjonalne wyodrębnianie się programów redystrybucyjnych ze sfery regulacji rynku pracy, przy zachowaniu funkcjonalnych związków, dobrze oddaje ewolucja działalności normotwórczej powołanej w 1918 r. Międzynarodowej Organizacji Pracy. Konwencje MOP początkowo koncentrowały się na warunkach pracy, aby następnie w coraz większym stopniu obejmować sferę zabezpieczenia społecznego. Stuletni dorobek MOP można podzielić na te dwa wzajemnie komplementarne, ale przedmiotowo odrębne obszary.

Na kolejnym etapie rozwoju europejskich państw dobrobytu ich architektura wzbogaciła się o trzeci instytucjonalny filar: usługi społeczne (*social services*). Usługi społeczne wyodrębniły się z systemu zabezpieczenia społecznego na podobnej zasadzie, jak wcześniej zabezpieczenie społeczne instytucjonalnie wyodrębniło się z obszaru regulacji rynku pracy. Począ-

kowo usługi społeczne zaliczano do świadczeń socjalnych, razem z zasiłkami pieniężnymi i wsparciem rzeczowym (Szarfenberg, 2011, s. 47). Takie ujęcie klasyfikacyjne jest zresztą w literaturze przedmiotu nadal obecne (Więckowska, 2011). Tyle że specyfika usług: niematerialny charakter i połączenie wytwarzania z konsumpcją (Szatur-Jaworska, Grewiński, 2021, s. 37) sprawiają, że trudno mówić o ich funkcji redystrybucyjnej polegającej na strukturalnym korygowaniu podziału dóbr w społeczeństwie. Działalność usługowa to bowiem przejaw pierwotnej, a nie wtórnej dystrybucji dobra, które określić można jako dobrostan społeczny (*societal well-being*). Dystrybucja dobrostanu jednoznacznie związała sieć *social services* z szerszą infrastrukturą państwa dobrobytu²⁾. Zarazem postępowało instytucjonalne oddzielanie tego, co było wytwarzane w sferze publicznej i od razu konsumowane (usługi społeczne), od tego, co było wytwarzane na rynku, a następnie akumulowane przez instytucje publiczne (w pieniądzu lub dobrach materialnych) i ponownie rozdzielane w ramach transferów socjalnych.

Powiązanie produkcji i konsumpcji oznaczało bezpośrednią styczność usługodawców i usługobiorców i jako takie sprzyjało specyficznej trajektorii procesu uzawodowienia usługodawców jako kwalifikowanych pomagaczy. Proces ten polegał na rozwijaniu metodyki i deontologii praktyk pomocowych prowadzonych w ramach relacji pomocowej³⁾. Taką trajektorią rozwojową w pierwszej kolejności podążyli, o czym będzie jeszcze mowa, specjaliści świadczący usługi z zakresu ochrony zdrowia. Dostęp obywateli do medycyny naprawczej był (i jest), co prawda, jednym z kluczowych aspektów bezpieczeństwa socjalnego gwarantowanego przez państwo dobrobytu, ale to właśnie ochrona zdrowia jako pierwsza wydzieliła się z systemu zabezpieczenia społecznego, uzyskując *de facto* status odrębnej instytucji państwa dobrobytu (Mays, 2010).

Stopniowe wyodrębnianie się segmentu szeroko rozumianych usług społecznych z systemu zabezpieczenia społecznego miało jeszcze jedno funkcjonalne uwarunkowanie. System zabezpieczenia społecznego, instytucjonalizacji

²⁾ W języku angielskim termin „państwo dobrobytu” (*welfare state*) pochodzi od *well-being*, co odpowiada założeniom merytorycznym, gdyż to *common weal* (dosł. dobro ogółu, dobro wspólne) jest „podstawą i esencją państwa dobrobytu” (Bruce, 1974, s. 7).

³⁾ W literaturze angielskojęzycznej praktyki pomocowe prowadzone w bezpośredniej styczności specjalistów z klientami określa się terminem *frontline work (with clients)*; jest to, zaznaczmy, termin szerszy niż praca socjalna (*social work*) i obejmuje m.in. *activation services* prowadzone przez służby zatrudnienia (Van Berkel i in., 2017).

jąc mechanizmy redystrybucyjne ukierunkowane na wyrównywanie poziomu życia obywateli, legitymizuje politykę społeczną opartą na wprowadzanych odgórnie rozwiązaniach powszechnych. Innymi słowy, w systemie zabezpieczenia społecznego silne są tendencje centralizacyjne. Tylko w ten sposób można bowiem dokonywać redystrybucji dochodów w obrębie państwa jako wspólnoty politycznej obejmującej ogół obywateli, z uwzględnieniem różnych wymiarów nierówności, takich jak różnice między miastem i wsią, między regionami bogatszymi i biedniejszymi, między rodzinami o odmiennej strukturze czy między kohortami wiekowymi. Natomiast w przypadku usług społecznych ze względu na powiązanie ich produkcji z konsumpcją i wymóg uwzględnienia zindywidualizowanych potrzeb poszczególnych odbiorców (zasada personalizacji) konieczne jest osadzenie rozwiązań instytucjonalnych blisko ludzi, a więc na poziomie lokalnym, w samorządowych wspólnotach terytorialnych. Stąd integracja usług społecznych jest funkcjonalnie powiązana z ich decentralizacją, co wyróżnia usługowy filar infrastruktury państwa dobrobytu (Rymsza, 2021b).

Podsumowując, rozwój infrastruktury państw dobrobytu w Europie objął rozwiązania prawno-instytucjonalne służące kolejno: (1) uregulowaniu warunków pracy, stosunków pracy i dialogu partnerów społecznych, (2) zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa socjalnego ogółowi obywateli dzięki rozbudowanym transferom socjalnym, (3) dystrybucji dobrostanu społecznego przez rozwój usług społecznych podnoszących jakość życia. Ewolucyjny charakter tego procesu sprawił, że kolejne wyodrębniane filary infrastruktury państwa dobrobytu zachowały funkcjonalne związki z filarami wcześniej zinstytucjonalizowanymi: redystrybucja dochodów z regulacjami rynku pracy (Scharpf, Schmidt, 2000), a dystrybucja dobrostanu z redystrybucją dochodów (Titmuss, 1976, s. 59–71). Tym samym (1) uregulowany rynek pracy; (2) scentralizowany system zabezpieczenia społecznego oraz (3) zdecentralizowany system usług społecznych to trzy filary dobrobytu, które współtworzą dosyć spójną infrastrukturę europejskich *welfare states*. Właśnie owa spójność, obejmująca wymiar aksjonormatywny (spójność jako wartość polityki społecznej) oraz wymiar funkcjonalno-instytucjonalny (powiązane, wzajemnie dopełniające się elementy infrastruktury dobrobytu) wydają się stanowić o oryginalności europejskiego modelu społecznego (por. Rosati, 2009).

W Europie XXI w. w ramach polityki inwestycji społecznych (por. Morrel, Palier, Palme, 2012) rozwijany jest przede wszystkim najmłodszy filar

dobrobytu – usługi społeczne (Grewiński, 2021). Rozwój w aspekcie ilościowym jest przy tym powiązany ze zmianami jakościowymi w organizowaniu i świadczeniu usług społecznych. Zmiany o charakterze jakościowym są na tyle istotne, że – zdaniem autora – możemy mówić o procesie nowej profesjonalizacji praktyk pomocowych, w tym pracy socjalnej. Aby dobrze zrozumieć założenia *nowego profesjonalizmu praktyk pomocowych*, warto uchwycić szerszy kontekst wyłaniania się tego pojęcia.

UZAWODOWIENIE I PROFESJONALIZACJA PRAKTYK POMOCOWYCH W RAMACH SPOŁECZEŃSTWA PRZEMYSŁOWEGO

Uzawodowienie praktyk pomocowych stanowiło ważny element rozwoju infrastruktury *welfare states* (Marshall, 1950, s. 10) oraz ładu zbiorowego po rewolucji przemysłowej (Johnson, 1972, s. 9). W ramach tworzenia społeczeństwa przemysłowego zinstytucjonalizowano szereg specjalności zawodowych związanych z produkcją przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii, z inżynierem jako najbardziej sprofesjonalizowanym zawodem nowej generacji. Uzawodowiono szereg nowych specjalności związanych z rozwojem handlu. Starano się zarazem na nowo osadzić na rynku tradycyjne zawody rzemieślnicze, charakteryzujące się łączeniem drobnej produkcji z aktywnością usługowo-sprzedazową. Naturalną koleją rzeczy uzawodowienie objęło też praktyki pomocowe. Przy czym uzawodowione praktyki pomocowe weszły następnie na ścieżkę dalej idącej profesjonalizacji.

Badania nad profesjami i profesjonalizacją (por. Łuczyńska, 2013, s. 15–31) były ważnym elementem refleksji socjologicznej nad funkcjonowaniem rynku pracy i infrastruktury państw dobrobytu w XX w. Kluczowe analizy w tym zakresie prowadzono w ramach nurtu funkcjonalno-strukturalnego (por. Greenwood, 1957; Wilensky, 1964; Barber, 1965)⁴). Pozwoliły one na przypisanie profesjom szeregu atrybutów, takich jak:

- zgeneralizowana wiedza o charakterze naukowym będąca podstawą dla praktyki zawodowej,
- ogólnospołeczna rozpoznawalność i prestiż zawodu przekładające się na zarobki specjalistów,

⁴) Por. też omówienie zbiorcze profesjonalizacji jako kategorii analitycznej w: Łuczyńska, 2013, s. 15–31.

- wykształcona deontologia zawodowa,
- funkcjonowanie organizacji środowiskowej o charakterze reprezentatywnym, kontrolującej standardy wykonywania zawodu,
- prawne uregulowanie dostępu do zawodu, w tym wymóg posiadania kwalifikacji formalnych związanych z wykształceniem,
- autonomiczność specjalistów w zakresie wykonywania fachowych procedur.

Główne ustalenia socjologii profesji odnośnie do przebiegu procesu uzawodowienia i profesjonalizacji można streścić następująco: (1) Ład zbiorowy po rewolucji przemysłowej uporządkował rynek pracy przez osadzenie pracy zarobkowej w ramach konkretnych, dookreślonych i formalnie uznanych zawodów. (2) W przypadku części specjalności zarobkowych tak rozumiane uzawodowienie nie okazało się uporządkowaniem finalnym, ale etapem na drodze dalej posuniętej profesjonalizacji. (3) Profesjonalizacja to rozwój zawodowy obejmujący aspekty normatywny oraz techniczny i jako taka jest procesem wielowymiarowym i stopniowalnym. (4) Nie wszystkie zawody mogą się w pełni profesjonalizować i nie ma potrzeby, aby status profesji osiągały. To ostatnie ustalenie wyeksponował Harold Wilensky (1964) w tytule artykułu, w którym podsumował swoje wieloletnie studia porównawcze nad profesjonalizacją różnych zawodów.

Paradoksem procesu uzawodowienia i profesjonalizacji praktyk pomocowych w okresie złotej ery europejskich *welfare states*⁵⁾ było to, że chociaż większość *social services* osadzano instytucjonalnie w pomocy społecznej⁶⁾, to kierunek profesjonalizacji służb społecznych wyznaczała ewolucja służby zdrowia. Powstała wręcz „presja asymilacji roli lekarskiej do innych podobnych ról w całym systemie zawodowym” (Parsons, 2009, s. 323) i w konsekwencji służby społeczne przez lata ciążyły ku służbie zdrowia, a nie na odwrót. To praktyka lekarska stanowiła wzorzec i wyznaczała punkt docelowy trajektorii profesjonalizacji ogółu zawodowych praktyk pomocowych (Rymsza, 2020, s. 54–57). Lekarz, obok prawnika i księdza, uchodził za zawód najpełniej profesjonalizowany (Carr-Saunders, 1955).

⁵⁾ Złota era to lata 50., 60. i 70. XX w. – por. Esping-Andersen, 1996.

⁶⁾ W polskiej literaturze przedmiotu usługi realizowane w ramach instytucji pomocy społecznej zazwyczaj określa się terminem „usługi socjalne”. Jest to termin węższy od określenia „usługi społeczne” zasadniczo mające charakter powszechny (Szatur-Jaworska, Grewiński, 2021).

Inne zawody medyczne i okołomedyczne, takie jak pielęgniarstwo, położnictwo, protetyka, farmacja, optometryka, rehabilitacja, fizjoterapia, chociaż postępowwały na drodze profesjonalizacji, to pozostawały w relacji podporządkowania wobec lekarzy jako reprezentantów zawodu centralnego w polu medycyny. Jak argumentował Talcott Parsons, jeden z kluczowych czynników Durkheimowskiego modelu podziału pracy społecznej to „specjalizacja kompetencji technicznych” (Parsons, 2009, s. 323), a te są stopniowalne, co z kolei prowadzi do hierarchizacji zawodów. Wykazując, że zawód lekarza posiada wszystkie atrybuty i spełnia wszystkie warunki profesji (Parsons, 2009, s. 319–355), amerykański socjolog uznawał zarazem inne zawody medyczne i okołomedyczne za profesje służebne, ale służebne w pierwszej kolejności wobec pracy lekarzy, a nie potrzeb osób chorych. Według terminologii Parsonsowskiej specjaliści reprezentujący te zawody stanowili w placówkach służby zdrowia *personel pomocniczy* (Parsons, 2009, s. 324). Zaznaczmy, że owa pomocniczość wyznaczała horyzont profesjonalizacji tych zawodów i jako taka okazała się przedmiotem kontestacji w ramach postępującej emancypacji poszczególnych specjalności medycznych i okołomedycznych.

Dwa szczeble niżej niż zawód lekarza i zarazem szczebel niżej niż inne zawody medyczne w hierarchii *helping professions* ulokowana została praca socjalna i zawody z nią powiązane. Pracę socjalną charakteryzuje, co prawda, silna orientacja pomocowa (por. Dyskusja 2019), co sprzyjało jej profesjonalizacji w aspekcie normatywnym. Zarazem pracę socjalną trudno było (i jest) sprofesjonalizować w aspekcie technicznym. I tego stanu rzeczy nie zmieniała okoliczność, czy pracę socjalną uznawano – jak w Stanach Zjednoczonych – za „megazawód”, obejmujący ogół specjalistów realizujących pracę socjalną w różnych warunkach instytucjonalnych (w szpitalu, szkole, agencji pomocy społecznej, więzieniu itd.), czy – jak we Francji – za profesjonalną metodykę pomagania stosowaną przez specjalistów reprezentujących różne zawody pomocowe (profesje społeczne)⁷⁾. Koniec końców, zaowocowało to uznaniem pracy socjalnej (i zawodów pokrewnych) za semiprofesję (Etzioni, 1969).

Specyfikę poszczególnych zawodów pomocowych, w tym pracy socjalnej jako semiprofesji, pozwala uchwycić nie tylko zestawienie osiągniętych i nie-

⁷⁾ Por. też różne ujęcia klasyfikacyjne prezentowane w literaturze przedmiotu – Wilensky, Lebeaux, 1965; DuBois, Miley, 1999; Daley, 2010.

osiągniętych (nieosiągalnych?) atrybutów pełnej profesji, ale także analiza strategii profesjonalizowania się. Można wyróżnić (por. Rymsza, 2014, 2016) pięć zasadniczych nurtów profesjonalizacji praktyk pomocowych. Są to:

- profesjonalizacja przez instytucjonalizację, polegająca na zakreślaniu pola oddziaływania specjalistów przez tworzenie odrębnej instytucji w ramach infrastruktury państwa dobrobytu, gdzie dani specjaliści są zatrudniani;
- profesjonalizacja przez edukację, gdzie kładzie się nacisk na formalne przygotowanie się (przyszłych) specjalistów do wykonywania zawodu, polegające na zdobywaniu wykształcenia na określonych kierunkach w ramach formalnego systemu edukacji;
- profesjonalizacja przez samoorganizację, czyli tworzenie środowiskowej reprezentacji w formule samorządu zawodowego (z obowiązkiem przynależności do izby jako warunkiem wykonywania zawodu) lub reprezentatywnego stowarzyszenia opartego na dobrowolnym członkostwie, ale zdolnego kształtować standardy wykonywania zawodu;
- profesjonalizacja przez różnicowanie, czyli wyłanianie się wraz z rozwojem metodyki pracy kolejnych specjalności zawodowych, z możliwością aspiracji tych specjalności do uzyskania statusu nowych zawodów;
- profesjonalizacja przez komercjalizację, czyli osadzenie usług świadczonych przez specjalistów na rynku usług i zdolność potwierdzenia wysokiej pozycji zarobkami wynikającymi z rynkowej gry popytu i podaży, a nie z regulacji formalnych.

W przypadku profesjonalizacji pracy socjalnej kluczowe w Europie w drugiej połowie XX w. były nurty: instytucjonalny i edukacyjny, a zdecydowanie najślabszy – nurt komercjalizacji. Z kolei środowiskowa samoorganizacja przebiegała zazwyczaj według miękkiej formuły stowarzyszeniowej, a rozwój przez różnicowanie, choć występował, to hamowany był przez spory o tożsamość nowych specjalności⁸⁾. Jakże odmiennie wyglądała – dla porównania – profesjonalizacja psychoterapii, w którym to procesie dominował rozwój przez różnicowanie (wielość nurtów psychoterapii i idąca za tym legitymizacja stosowania odmiennych metod i technik pomocowych),

⁸⁾ Wynikały one ze ścierania się dwóch podejść: praca socjalna jako jeden zawód o wielu specjalnościach i praca socjalna jako u Wspólniona metodyka grupy zawodów pokrewnych.

powiązany z osadzaniem się praktyk każdej ze szkół na rynku usług i gdzie przejawem komercjalizacji były także same praktyki edukacyjne, zakładające konieczność odpłatnego doszkalania się specjalistów.

Warto podkreślić, że silna orientacja pomocowo-służebna (*service ideal* – Wilensky, 1964) była i jest obecna zarówno w pracy socjalnej, jak i w psychoterapii. Zatem orientacja na instytucjonalne osadzenie pracy socjalnej w publicznej pomocy społecznej nie tyle wynikała, jak się wydaje, z pobudek etycznych, ile była związana z odmiennym niż w przypadku psychoterapii formatem pozycjonowania zawodu na rynku. Podstawą pozycjonowania była tu nie tyle „zdolność fakturowania”, ile stabilny etat w publicznej placówce pomocowej. Do tego dochodziło dążenie, aby w placówkach pomocy społecznej pracownicy socjalni zajęli pozycję wiodącą, na wzór lekarzy w placówkach medycznych – jako zawód centralny lub przynajmniej „instytucjonalny nośnik” metodyki profesjonalnej pracy z klientami. Tyle że instytucjonalizacja przez osadzenie w placówkach pomocy społecznej okazała się w dłuższej perspektywie czasowej zawodną trajektorią profesjonalizacji pracy socjalnej. Badania pokazały bowiem, że barierą dla pełnej profesjonalizacji pracy socjalnej jest – charakteryzująca właśnie instytucję pomocy społecznej – tendencja do łączenia metodycznych praktyk pomocowych z procedurami administracyjnymi (Etzioni, 1969) mającymi na celu potwierdzanie spełnienia kryteriów formalnych klientów do korzystania ze wsparcia publicznego.

PRACA SOCJALNA I INNE ZAWODY POMOCOWE W DOBIE REKONSTRUKCJI PAŃSTW DOBROBYTU: DEREGULACJA, DEPROFESJONALIZACJA I DEINSTYTUCJONALIZACJA PRAKTYK POMOCOWYCH

Era złotego wieku europejskich państw dobrobytu zakończyła się wraz z uzyskaniem mandatu do programowania polityki społecznej przez nurt neoliberalny, co nastąpiło w Wielkiej Brytanii w latach 80. XX w., a na kontynencie mniej więcej dekadę później. Nurt ten przyniósł ze sobą deregulację rynku pracy oraz dążenie do urynkowienia systemu zabezpieczenia społecznego i systemu usług społecznych. Podstawowym hasłem programowym była prywatyzacja infrastruktury państwa dobrobytu, a jeśli okazywała się ona niemożliwa do przeprowadzenia – wdrażano urynkowienie w wersji miękkiej przez wprowadzenie mechanizmów konkurencji do pu-

blicznych programów socjalnych (Bartlett i in., 1994). Neoliberalna polityka w odniesieniu do sfery społecznej zyskała miano polityki wycofywania/redukowania państwa (*rolling back the state* – Le Grand, Robinson, 1984, *retrenchment* – Pierson, 1996), ale w praktyce przyniosła ze sobą przede wszystkim wspomniane urynkowanie infrastruktury *welfare state*. W europejskich społeczeństwach dobrobytu, choć narastała krytyka państwa dobrobytu jako tworu nazbyt zbiurokratyzowanego i zrutyinizowanego, z daleko idącym władztwem urzędników i specjalistów nad obywatelami korzystającymi ze wsparcia, zasadniczo nie było jednak zgody na prywatyzację sfery społecznej.

Nurt neoliberalny zapoczątkował w ten sposób procesy nie tyle dekonstrukcji, ile rekonstrukcji państwa dobrobytu (por. Esping-Andersen, 1996, s. 15–18). Zmiany prowadziły, po pierwsze, do dywersyfikacji podmiotów współtworzących infrastrukturę państwa dobrobytu: od dominacji sektora państwowego w stronę *welfare mix* (Johnson, 1999), zwłaszcza w sektorze usług społecznych (Grewiński, 2009). Po drugie, oznaczały one zasadnicze przemodelowanie zarządzania programami publicznymi i służbami publicznymi. Nurt neoliberalny przyniósł ze sobą podejście menedżerskie oparte na koncepcji *new public management* (NPM), a polegające na adaptowaniu technik zarządzania biznesowego do świata administracji publicznej (Marchewka-Bartkowiak, 2014). Dążono do minimalizacji kosztów i maksymalizacji wymiernych efektów interwencji publicznej w życie społeczne. Uruchomiono procesy kontraktacji zadań publicznych – zarówno do sektora non profit, jak i sektora komercyjnego. Klientów programów socjalnych zaczęto traktować jak konsumentów, którym powinno się zapewnić możliwość wyboru usługodawców.

Po trzecie, neoliberalna rekonstrukcja państwa dobrobytu objęła zasadnicze zmiany w polityce rynku pracy. Reformy miały tu na celu przekształcenie *welfare state* gwarantującego obywatelom stabilne zatrudnienie i bezpieczeństwo socjalne w *workfare state* organizujące dostęp do pracy, ale zarazem wymagające od obywateli stałej gotowości do podnoszenia i aktualizacji kompetencji zawodowych (Jessop, 1993). W miejsce regulacji o charakterze stabilizującym rynek pracy oraz świadczeń z systemu zabezpieczenia kompensujących brak wypracowanych dochodów pojawiły się rozwiązania o charakterze *flexicurity* (Wilthagen, Tros, 2004) oraz *activation services* (Rymsza, 2013). Pasywne formy przeciwdziałania bezrobociu ustępowały miejsca aktywnym programom rynku

pracy, a zamiast gwarantowanej ochrony dochodu wprowadzano wsparcie warunkowe, gdzie otrzymanie zasiłków łączono z wymogiem aktywności beneficjentów w zakresie podnoszenia swych kompetencji społecznych i zawodowych (Moreira, 2008).

Podejście menedżerskie mocno odcisnęło się na funkcjonowaniu zawodów pomocowych (Harris, 2003). Polityka deregulacji sprzyjała obniżeniu standardów dotyczących kwalifikacji zawodowych pomagaczy (zwiększono m.in. rolę kursów zawodowych względem kształcenia uniwersyteckiego), pomniejszono znaczenie kompetencji metodycznych względem sprawności organizacyjnej. Można powiedzieć, że deregulacja prowadziła tu prostą drogą do deprofesjonalizacji zawodów pomocowych podważającej ich status jako semiprofesji i zawodów regulowanych⁹⁾. Deprofesjonalizacji służyła też zmiana postaw odbiorców usług. Krytykowano zwłaszcza praktyki podporządkowywania klientów specjalistom w zakresie podejmowania decyzji dotyczących leczenia, rehabilitacji, pracy socjalnej i innych praktyk pomocowych. Specjalistycznej wiedzy fachowców zaczęto przeciwstawiać wiedzę własną ludzi o swoich potrzebach, możliwościach i ograniczeniach (klient jako ekspert od własnego życia). Najbardziej widoczna zmiana postaw uwidoczniła się w środowiskach osób z niepełnosprawnościami. Ruch niezależnego życia, silny zwłaszcza wśród osób z niepełnosprawnością ruchową i popierany przez opiekunów osób z niepełnosprawnością intelektualną postulował wprost deprofesjonalizację asystentury oferowanej w ramach systemu *social services*. Ruch wysunął konkretny postulat zastąpienia asystentury usługą asystencji osobistej, gdzie asystent zostaje podporządkowany użytkownikowi, najlepiej w sposób sformalizowany, a co można osiągnąć, gdy użytkownik usługi, korzystając ze wsparcia publicznego w formie budżetu osobistego, staje się pracodawcą asystenta (Patchner, 2010). W programie ruchu niezależnego życia deprofesjonalizacja asystentury nie jest już skutkiem ubocznym deregulacji, ale zjawiskiem wywoływanym w sposób zamierzony (por. Błaszczak-Banasiak, Kubicki, 2017).

Postulaty ruchu niezależnego przybliżają nas do najważniejszego nurtu zmian w organizacji i funkcjonowaniu infrastruktury państwa dobrobytu, jaki pojawił się w Europie na przełomie XX i XXI w. Chodzi

⁹⁾ Taki właśnie status – zawodów regulowanych – ma praca socjalna i większość zawodów pomocowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (por. Krasnowolski, 2013), co odpowiada statusowi semiprofesji w ujęciu Carr-Sandersa czy Etzioniego.

o deinstytucjonalizację profesjonalnych praktyk pomocowych. Polityka deinstytucjonalizacji oznacza odchodzenie od organizowania pomocy opartej na rozwiązaniach zakładowych, a zwłaszcza na placówkach całodobowego pobytu. Polityka ta ma silną legitymację w Unii Europejskiej: państwa członkowskie UE w latach 2021–2027 mają za zadanie wdrożenie tej polityki w ramach realizacji krajowych strategii¹⁰⁾.

W raporcie europejskiej grupy ekspertów (Europejska Grupa Ekspertów, 2012) zaznacza się, że praktyki pomocowe oparte na rozwiązaniach zakładowych mają nieusuwalne negatywne skutki uboczne w postaci (1) izolacji społecznej pensjonariuszy, powiązanej z (2) utratą kontroli nad życiem osobistym oraz (3) daleko posuniętą biurokratyzacją relacji pomocowej. Krytyka wsparcia zakładowego nawiązuje tu do krytycznego nurtu analiz socjologicznych funkcjonowania tzw. instytucji totalnych (Goffman, 2011). Placówki opiekuńcze i lecznicze o charakterze całodobowego pobytu uznano za rozwiązania zbliżone do zakładów zamkniętych, ciężących w swej logice funkcjonowania do całkowitego przejścia kontroli nad życiem pensjonariuszy przez personel. Deinstytucjonalizacja praktyk pomocowych służyć ma inkluzji społecznej osób niesamodzielnych, w tym osób o specjalnych potrzebach, a także ich upodmiotowieniu (podejście empowerment) przez zagwarantowanie prawa do samostanowienia (idea niezależnego życia). Uznaje się, że droga do osiągnięcia tych celów wiedzie przez rozwijanie wsparcia środowiskowego, opartego na usługach społecznych, a pozwalającego osobom niesamodzielnym na pozostawanie w swoich domach, rodzinach i środowiskach lokalnych.

Podsumowując, rekonstrukcja infrastruktury państwa dobrobytu, jaka została dokonana w Europie na przełomie XX i XXI w., uruchomiła trzy procesy zmiany w organizowaniu praktyk pomocowych: (1) deregulację, (2) deprofesjonalizację i (3) deinstytucjonalizację. Podejście 3D oznacza zakwestionowanie logiki rozwojowej zawodów pomocowych, którą stworzyła polityka społeczna złotej ery *welfare states*. Przypomnijmy, że trajektoria rozwojowa przebiegła tam trójfazowo w formule: metoda → zawód → semiprofesja. Umetodycznienie doświadczeń pomocowych pozwoliło wyodrębnić grupę zawodów pomocowych, a strategia profesjonalizacji przez instytucjonalizację doprowadziła do osadzenia większości uzawo-

¹⁰⁾ W przypadku Polski są to: *Strategia na rzecz osób z niepełnosprawnościami* (2021) oraz *Strategia rozwoju usług społecznych* (2022). Por. też Grewiński, Lizut, 2021.

dowionych praktyk pomocowych w placówkach publicznej pomocy społecznej. Następnie zawody te weszły na drogę profesjonalizacji, uzyskując status semiprofesji (któremu w prawie UE odpowiada kategoria zawodów regulowanych).

Procesy spod znaku 3D mogą być interpretowane jako punkt zwrotny na trajektorii rozwojowej zawodów pomocowych. Tak jednak nie jest, a przynajmniej być nie musi. Bliższa analiza sytuacji profesjonalnych pomagaczy pozwala bowiem zauważyć rysujące się nowe możliwości rozwojowe. Punktem wyjścia jest tu konstatacja, że ramy klasycznego państwa dobrobytu stworzyły możliwości dla uzawodowienia i częściowej profesjonalizacji praktyk pomocowych, ale zarazem stanowiły dla nich barierę rozwojową. Innymi słowy, ramy te katalizowały proces *growth to limits*. Rozluźnienie „administracyjnego gorsetu”, w jaki praktyki pomocowe zostały w XX w. niejako włożone, może stanowić nowy impuls dla profesjonalizacji zawodów pomocowych. Tyle że profesjonalizacji odmiennie formatowanej¹¹⁾.

W STRONĘ NOWEGO PROFESJONALIZMU PRAKTYK POMOCOWYCH

Nowy profesjonalizm praktyk pomocowych opiera się na wykorzystaniu potencjału tkwiącego w polityce deinstytucjonalizacji przy jednoczesnym dążeniu do ograniczania destrukcyjnego wpływu czynników deregulacyjnych i deprofesjonalizacyjnych. Nie jest to podejście hipotetyczne, ale próba syntetycznego autorskiego ujęcia zauważalnych w świecie praktyki tendencji. Innymi słowy, nowy profesjonalizm to zbiorcza nazwa dla proponowanej trajektorii rozwojowej zawodowych praktyk pomocowych, a polegającej na programowym połączeniu kilku nurtów zmian oraz powiązaniu i uspołnieniu sformułowanych przez nie założeń metodycznych. Założenia te to: (1) podejście środowiskowe, (2) personalizacja praktyk pomocowych, (3) koncepcja podwójnego upodmiotowienia, (4) wdrożenie metodyki pracy na potencjałach, (5) współpraca specjalistów i wzajemne uznawanie kompetencji.

¹¹⁾ Odmiennie formatowanie prowadzi, chcąc nie chcąc, do konieczności wyznaczenia nowych granic profesjonalnych praktyk pomocowych. Nie jest to zadanie proste, gdyż w modelu środowiskowym profesjonalne praktyki pomocowe współegzystują z działaniami nieprofesjonalnymi w ramach wsparcia społecznego. Temat ten wymaga odrębnej analizy, która wykracza poza ramy tego artykułu.

Podjęcie środowiskowe

Deinstytucjonalizacja w przypadku pracy socjalnej, asystentury rodziny, animacji społecznej i kulturalnej, pracy ze społecznością lokalną oraz wielu innych uzawodowionych praktyk pomocowych oznacza „wyjście” pomagaczy z placówek i ich „wejście” w nurt działań środowiskowych (Skrzypczak, 2014). Nie ma tu bynajmniej potrzeby likwidacji przypisanych placówkom etatów dla pomagaczy, czy tym bardziej likwidacji samych placówek. Chodzi o otwarcie placówek wsparcia, o takie ich funkcjonowanie, aby stawały się częścią nie tyle wydzielonej infrastruktury pomocowej, ile instytucjonalnym zasobem w posiadaniu społeczności lokalnych, a więc zasobem dostępnym ogółowi mieszkańców jako *miejsca wspólne* (Mendel, 2021, s. 145–147), współtworzące otoczenie ich codziennego funkcjonowania. Tak rozumiana deinstytucjonalizacja oznacza *de facto* uspołecznienie placówek wsparcia. Warunkiem koniecznym uspołecznienia placówek jest wdrażanie w nich metodyki pracy środowiskowej (por. Twelvetrees, 2014) przez specjalistów reprezentujących różne zawody pomocowe. Podjęcie środowiskowe osadza pracę zawodowych pomagaczy w formacie środowiskowych usług społecznych, czyli w filarze infrastruktury państwa dobrobytu, który dynamicznie rozwija się w XXI stuleciu.

Personalizacja praktyk pomocowych

Pomoc powinna odpowiadać na potrzeby adresatów wsparcia. To z perspektywy metodyki pomagania truizm. Tyle że praktyki pomocowe w placówkach często wyglądają inaczej. Dzieje się tak zawsze, gdy interes grupowy specjalistów (i szerzej: całego personelu placówkowego) zaczyna dominować nad interesem pensjonariuszy/mieszkańców. Taki jest „rodowód” np. sztywnych godzin posiłków, niezyciowych regulaminów pobytu, czy – jak ostatnio w okresie tzw. twardego lockdownu związanego z pandemią COVID-19 – praktyki pełnej izolacji pensjonariuszy domów pomocy społecznej przy pozostawieniu swobody przemieszczania się członkom personelu, w tym możliwości kontynuowania pracy w kilku placówkach. Przykłady można by mnożyć. Ale personalizacja wsparcia to coś więcej niż jego indywidualizacja. To coś więcej niż wzięcie pod uwagę indywidualnych potrzeb klientów. Jest to bowiem podejście interaktywne (Granosik, 2006) zakładające potrzebę uzgadniania zakresu i formy wsparcia z jego

odbiorcami. To także unikanie pozornej indywidualizacji, jaka ma miejsce w praktykach handlowych, ukierunkowanych na wywołanie u konsumentów wrażenia bycia specjalnie potraktowanym w ramach konsumpcji standardowych usług.

Koncepcja podwójnego upodmiotowienia

Podmiotowość specjalisty i podmiotowość osoby wspieranej to nie są przeciwstawne wartości. Można i należy je urzeczywistniać „w pakiecie” zgodnie z zasadą *double empowerment* (Rymza, 2016, s. 27). Rezygnacja z podejścia „specjalista wie lepiej” nie oznacza tu prób odwrócenia relacji pomocowej przy pozostawieniu jej hierarchicznego charakteru, tyle że tym razem przez podporządkowanie pracy specjalistów oczekiwaniom klientów-konsumentów. Chodzi raczej o tworzenie relacji pomocowej o charakterze poziomym, gdzie jest miejsce na współpracę specjalisty i klienta (a może trafniej: wspieranego mieszkańca/obywatela) przy wzajemnym poszanowaniu kompetencji i autonomii. Tak rozumiane podejście empowerment to, jak zauważa Izabela Krasiejko (2021, s. 155–156), powrót do sformułowanej przez Helenę Radlińską idei wzmacniania przez specjalistów „sił społecznych”. Wspieranie w ramach poziomej relacji pomocowej często przybiera obecnie format asystentury adresowanej do różnych grup: seniorów, osób doświadczających problemów psychicznych, osób z niepełnosprawnościami czy osób w kryzysie bezdomności. Ważne, aby nie próbować czynić z asystentów pomocników innych specjalistów, ale raczej traktować doświadczenia asystentury jako budulec dla rodzącego się wzorca nieinwazyjnej metodyki nowego profesjonalizmu praktyk pomocowych opartej na idei towarzyszenia.

Wdrażanie pracy opartej na zasobach

W metodyce pomagania coraz większą wagę przywiązuje się do podejścia pozytywnego, określanego jako praca na zasobach (Krasiejko, 2021). Tak formatowane praktyki pomocowe są formą dystrybucji społecznego dobrostanu i jako takie adresowane są do ogółu obywateli, a nie tylko do osób słabszych, biedniejszych, niesamodzielnych. W pracy na zasobach chodzi bowiem nie o eliminację problemów, ale o podnoszenie jakości życia, poczucia sprawstwa, realnego wpływu na otoczenie (Green, Moore, O'Brien, 2013). Prowadzi do tego wspomniane już wzmacnianie sił życiowych, a nie „naprawianie” ludzi

z określonymi deficytami, niepełnosprawnościami i innymi ograniczeniami. W podejściu opartym na zasobach zaciera się granica między pracą socjalną, coachingiem, mentoringiem, animacją czy facylitacją. Doświadczenia jednych specjalistów wykorzystywane są przez innych oraz adaptowane do innych grup odbiorców czy uwarunkowań socjokulturowych.

Współpraca specjalistów i wzajemne uznawanie kompetencji

Osadzenie praktyk pomocowych w zintegrowanych lokalnych systemach usług społecznych wymaga współpracy specjalistów reprezentujących różne zawody. Unikania dublowania procedur diagnostycznych, aktywnego dążenia do niestosowania wzajemnie wykluczających się metod i technik pomocowych. Współpraca powinna obejmować stopniowe współlnianie deontologii pomagania (Kaczyńska, 2010). To także wzajemne uznawanie kompetencji pomocowych i otwartość na budowanie wspólnego wizerunku profesjonalnych pomagaczy i wspólne zabiegania o społeczne uznanie oraz otwartość na tworzenie wspólnej reprezentacji (Rymsza, 2012). To wreszcie współpraca w wymiarze organizacyjnym oparta bardziej na wzorach *governance* niż *new public management* (Frączkiewicz-Wronka, 2014). Oznacza to budowanie partnerskiej współpracy w modelu współrządzenia z uwzględnieniem technik sprawnego zarządzania spod znaku NPM, a nie odwrotnie.

Ugruntowana semiprofesja w klasycznym ujęciu Aleksandra Carr-Saundersa (1955) to nie to samo co niedokończona profesja czy profesja aspirująca. Specyfiką praktyk pomocowych takich jak praca socjalna, praca środowiskowa, animacja, pedagogika ulicy itp. jest stosowanie metod pomocowych opartych na wiedzy naukowej w sposób zamierzony, ale tylko częściowo kontrolowany przez specjalistę. Z perspektywy pomagacza interwencja pomocowa jest działaniem zawodowym. Ale dla klientów jest ona elementem codziennego funkcjonowania; dzieje się w ich życiu, a nie obok tego życia, i ma polegać na odzyskiwaniu przez nich poczucia sprawstwa, a nie jego utracie. Oznacza to, że praca socjalna i podobne jej zawodowe praktyki pomocowe mają nieusuwalną społeczną ramę (Rymsza, 2021a). Metodyczne pomaganie, ujmując to kolokwialnie, wyszło ze świata społecznego i ku niemu ciąży.

Format semiprofesji umożliwia godzenie uzawodowienia praktyk pomocowych z ich uspołecznieniem. XX-wieczna profesjonalizacja pomagania była procesem wpisany w tworzenie infrastruktury państwa dobrobytu

i dostosowanym do ram społeczeństwa przemysłowego. Ta strategia profesjonalizacji wyczerpała już swój potencjał rozwojowy. W XXI w. trzeba szukać – i poszukuje się – nowej formuły rozwojowej, w warunkach wyłaniającego się ponowoczesnego porządku zbiorowego, określanego mianem społeczeństwa sieciowego (Castells, 2008). Nowy porządek oparty jest na dążeniu do podnoszenia jakości życia i dystrybucji dobrostanu społecznego przez zapewnianie dostępu ogółu obywateli w pierwszej kolejności do spersonalizowanych usług użyteczności publicznej świadczonych w środowisku życia ludzi, a nie do „twardej” infrastruktury pomocowej opartej na odezwanych od tego środowiska rozwiązaniach zakładowych.

W płynnej ponowoczesności więcej jest przestrzeni dla negocjacji, uzgodnień i horyzontalnej współpracy niż aplikacji „z góry na dół” określonych rozwiązań. Tą drogą wydaje się podążać nurt nowej profesjonalizacji praktyk pomocowych. Profesjonalizacja oparta jest tu na działaniach edukacyjnych (upowszechnianie środowiskowych metod i technik pomocowych), samoorganizacji środowisk skupiających poszczególne zawody pomocowe i rozwijaniu partnerskiej współpracy między nimi. Strategia instytucjonalizacji polega tu na budowaniu wspólnej ramy dla ogółu profesjonalnych praktyk pomocowych przy pozostawieniu przestrzeni wewnątrz tej ramy dla procesów rozwoju praktyk pomocowych przez różnicowanie. Nie jest to podejście proste, ale ma walor dopasowania do społeczno-kulturowego kontekstu przemian cywilizacyjnych zachodzących we współczesnych państwach dobrobytu. Jako takie jest warte zachodu i ma szansę.

BIBLIOGRAFIA

- Barber, B. (1965). *The Sociology of Professions*. W: K.S. Lynn (red.), *The Professions in America* (s. 669–688). Cambridge MA: The Riverside Press.
- Bartlett, W., Propper, C., Wilson, D., Le Grand, J. (red.). (1994). *Quasi-markets in the Welfare State*. Bristol: SAUS Publications.
- Błaszczak-Banasiak, A., Kubicki, P. (2017). Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością – zapotrzebowanie na miarę Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami. *Biuletyn RPO*, 22.
- Bruce, M. (1974). *The Coming of the Welfare State*. London: B.T. Batsford Ltd.
- Castells, M. (2008). *Społeczeństwo sieci*. Tłum. M. Marody i in. Warszawa: WN PWN.
- Carr-Saunders, A.M. (1955). Metropolitan Conditions and Traditional Professional Relationships. W: R.M. Fisher (red.), *The Metropolis in Modern Life* (s. 279–288). Garden City–New York: Russel and Russel.

- Clasen, J. (2007). *Reforming European Welfare States. Germany and the United Kingdom Compared*. Oxford: Oxford University Press.
- Daley, J.G. (red.). (2010). *Postępy w pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Ditch, J. (2002). *Income protection and social security*. W: P. Alcock, A. Erskine, M. May (red.), *The Student's Companion to Social Policy*. Oxford: Blackwell.
- DuBois, B., Miley K.K. (1999). *Praca socjalna. Zawód, który dodaje sił*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Durkheim, É. (2011). *O podziale pracy społecznej*. Tłum. K. Wakar. Warszawa: WN PWN.
- Esping-Andersen, G. (1996). After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy. W: G. Esping-Andersen (red.), *Welfare State in Transition*. London: Sage.
- Etzioni, A. (red.). (1969). *The Semi-Professions and Their Organization*. New York: The Free Press.
- Europejska Grupa Ekspertów ds. Przejścia od Opieki Instytucjonalnej do Opieki świadczonej na poziomie Lokalnych Społeczności (2012). *Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności*, Bruksela, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/17881/12.pdf>, dostęp: 19.12.2022.
- Flora, P., Heidenheimer, A. (red.). (1981). *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick–London: Transaction Books.
- Goffman, E. (2011). *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i innych instytucji totalnych*. Tłum. O. Waśkiewicz, J. Łaszcz. Gdańsk: GWP.
- Granosik, M. (2006). *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Green, M., Moore, H., O'Brien, J. (2013). *Rozwój społeczności w oparciu o zasoby. Model ABCD w praktyce*. Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL.
- Greenwood, E. (1957). Attributes of a Profession. *Social Work*, 2(3), 45–55.
- Grewiński, M. (2009). *Wielosektorowa polityka społeczna. O przeobrażeniach państwa opiekuńczego*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Grewiński, M. (2021). *Usługi społeczne we współczesnej polityce społecznej*. Warszawa: ELIPSA.
- Grewiński, M., Lizut, J. (red.). (2021). *Deinstytucjonalizacja w polityce społecznej – szanse i zagrożenia*. Radom: Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium.
- Harris, J. (2003). *The Social Work Business*. London–New York: Routledge.
- Jessop, B. (1993). Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy. *Studies in Political Economy*, 40, 7–39.
- Johnson, N. (1999). *Mixed Economies of Welfare. A Comparative Perspective*. London: Prentice Hall Europe.
- Johnson, T.J. (1972). *Professions and Power*. London: Macmillan.
- Kaczyńska, W. (red.). (2010). *O etyce służb społecznych*. Warszawa: IPSiR Uniwersytet Warszawski.

- Krasiejko, I. (2021). Empowerment w pracy z osobą i rodziną. W: M. Łuszczynska, E. Grudziewska, M. Łuczyńska (red.), *Praca socjalna w Polsce. Wokół wolności i obywatelskości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krasnowolski, A. (2013). *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*. Warszawa: Kancelaria Senatu RP.
- Le Grand, J., Robinson, R. (red.). (1984). *Privatisation and the Welfare State*. London: Allen and Unwin.
- Łuczyńska, M. (2013). *Pracownicy socjalni w procesie profesjonalizacji*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Marchewka-Bartkowiak, K. (2014). Nowe zarządzanie publiczne. *INFOS. Zagadnienia społeczno-gospodarcze*, 18.
- Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mays, N. (2010). Health Care Systems. W: T. Fitzpatrick i in. (red.), *International Encyclopedia of Social Work* (s. 577–583). London i in.: Routledge.
- Mendel, M. (2021). Animacja, postanimacja – i co z nich w kryzysowych czasach wynika. Ku animacji miejsca wspólnego. W: M. Łuszczynska, E. Grudziewska, M. Łuczyńska (red.), *Praca socjalna w Polsce. Wokół wolności i obywatelskości*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Mishra, R. (1981). *Society and Social Policy*. London–Basingstoke: Macmillan.
- Mishra, R. (1990). *The Welfare State in Capitalist Society*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Moreira, A. (2008). *The Activation Dilemma. Reconciling the fairness and effectiveness of minimum income schemes in Europe*. Bristol: Polity Press.
- Morel, N. (2010). Social Security. W: T. Fitzpatrick i in. (red.), *International Encyclopedia of Social Work* (s. 1294–1299). London i in.: Routledge.
- Morel, N. (2010). Social Services. W: T. Fitzpatrick i in. (red.), *International Encyclopedia of Social Work*. London i in.: Routledge.
- Morel, N., Palier, B., Palme, J. (red.). (2012). *Towards a Social Investment Welfare State?* Bristol: Polity Press.
- Patchner, L.S. (2010). Praktyka pracy socjalnej a osoby z niepełnosprawnością. W: J.G. Daley (red.), *Postępy w pracy socjalnej*. Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Parsons, T. (2009). *System społeczny*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Pierson, P. (1996). *Dismantling the Welfare State?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosati, D. (red.). (2009). *Europejski model społeczny. Doświadczenia i przyszłość*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rymsza, M. (2012). Praca socjalna, służby społeczne, pomoc społeczna w Polsce. Stan obecny i perspektywy rozwoju. W: M. Rymsza (red.), *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

- Rymsza, M. (2013). *Aktywizacja w polityce społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Rymsza, M. (2014). Pracownicy socjalni, służby społeczne – profesjonalizacja i rozwój zawodowy. *Polityka Społeczna*, 3, 38–42.
- Rymsza, M. (2016). Jaka profesjonalizacja pracy socjalnej w Polsce i jaki rozwój służb społecznych? *Problemy Polityki Społecznej. Studia i dyskusje*, 4(35), 25–42.
- Rymsza, M. (2020). Social work and other helping professions in the process of professionalization. The specificity of Poland after 1989 from the sociology of professions perspective. *Problemy Polityki Społecznej*, 4(51), 49–74.
- Rymsza, M. (2021a). Społeczne ramy pracy socjalnej jako profesjonalnej działalności pomocowej. W: M. Łuszczynska, E. Grudziwska, M. Łuczynska (red.), *Praca socjalna w Polsce. Wokół wolności i obywatelskości* (s. 69–84). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Rymsza, M. (2021b). Jak urzeczywistnić ideę samorządności terytorialnej w państwie unitarnym? Przykład centrów usług społecznych. *Zeszyty Naukowe KUL*, 65, 67–86.
- Scharpf, F.W., Schmidt, A. (2000). Introduction. W: F.W. Scharpf, A. Schmidt (red.), *Welfare and Work in the Open Economy*, vol. 1 (s. 1–20). Oxford: Oxford University Press.
- Skrzypczak, B. (2014). *W kierunku społecznościowej pracy socjalnej*. Warszawa: Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL.
- Strategia na rzecz osób z niepełnosprawnościami 2021–2030*, M.P. 2021, poz. 218.
- Strategia rozwoju usług społecznych. Polityka publiczna do roku 2030 (z perspektywą do 2035 r.)*, M.P. 2022, poz. 767.
- Szarfenberg, R. (2011). Polityka społeczna i usługi społeczne. W: M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobrażenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce* (s. 43–73). Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Szatur-Jaworska, B., Grewiński, M. (2021). Dylematy definicyjne w kontekście wypracowania definicji usług społecznych na potrzeby powołania centrów usług społecznych w Polsce. W: M. Rymsza (red.), *Centra usług społecznych: od koncepcji do wdrożenia przepisów ustawy* (s. 33–66). Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych i KPRP.
- Szubert, W. (1987). *Ubezpieczenie społeczne. Zarys systemu*. Warszawa: PWN.
- Titmuss, R. (1976). *Commitment to Welfare*. London: Allen and Unwin.
- Toren, N. (1969). Semi-Professionalism and Social Work. A Theoretical Perspective. W: A. Etzioni (red.), *The Semi-Professions and Their Organization* (s. 141–195). New York: The Free Press.
- Twelvetrees, A. (2014). *Pracując ze społecznością*. Tłum. A. Konieczna-Purchała. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Van Berkel, R., Caswell, D., Kupka, P., Larsen, F. (red.). (2017). *Frontline Delivery of Welfare-to-Work Policies in Europe*. New York–London: Routledge.
- Więckowska, B. (2011). Usługi w polskim systemie zabezpieczenia społecznego – dalsze kierunki przemian. W: M. Grewiński, B. Więckowska (red.), *Przeobra-*

- żenia sfery usług w systemie zabezpieczenia społecznego w Polsce (s. 261–270). Warszawa: Wydawnictwo WSP TWP.
- Wilensky, H.L. (1964). The Professionalization of Everyone? *The American Journal of Sociology*, 2, vol. LXX, 137–158.
- Wilensky, H.L., Lebeaux, C.N. (1965). *Industrial Society and Social Welfare*. New York: The Free Press.
- Wilthagen, T., Tros, F. (2004). The concept of ‘flexicurity’: A new approach to regulating employment labour markets. *Transfer. European Review of Labour and Research*, 10(2), 166–186.
- Wratny, J. (red.). (1997). *Układy zbiorowe w demokratycznym ustroju pracy*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.

EVOLUTION OF SOCIAL WORK AND OTHER AID PROFESSIONS IN EUROPE IN THE 20TH AND 21ST CENTURIES: TOWARDS A NEW PROFESSIONALISM OF AID PRACTICES

ABSTRACT

The 20th century European welfare states appeared as the final products of all public activities undertaken to solve the 19th-century social issue. The welfare states’ infrastructure is founded on three main pillars: regulated labour markets, social transfers organized within social security systems and social services provided by specialists representing the variety of helping professions. In the 21st century the main field of social investment are social services and the role of professional helpers as agents of the well-being distribution is raising up. At the same time the framework of professional helping practices is reshaped due to evolution of social policy, changes of needs and expectations of citizens. The direction of ongoing changes is driven by such ideas as community-centred approach, personalization of support, concept of double empowerment (empowering both: social services users and deliverers), work on capabilities, cooperation between specialists representing the variety of helping professions and mutual consideration of competence. A special role in forming the new professionalism of helping practices is to be played by social work due to its special position among helping professions.

KEYWORDS: welfare state, social policy, social services, social work, community work, helping professions, professional helping practices, personalization, double empowerment